ZAMONAVIY QISSALARDA ORIYAT VA UNING BADIIY TALQINI

Hayitova Mehrizabegim
Roʻziboyeva Noila
Ozotova Sitora
Mardonova Dildora
Oʻzbekiston milliy pedagogika universiteti talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24042209

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy oʻzbek qissalarida oriyat tushunchasining badiiy talqini, uning inson maʼnaviyati, ruhiyati va xarakterini shakllantirishdagi oʻrni tahlil qilinadi. Oriyatning milliy qadriyatlar, shaʼn, qadr-qimmat, vijdon va insoniy gʻurur bilan aloqasi yoritiladi. Shuningdek, qahramonlarning hayotiy tanlovlari, ichki ziddiyatlari va ruhiy kechinmalari orqali oriyat tushunchasining badiiy ifodalanish xususiyatlariga eʼtibor qaratiladi.*

Kalit soʻzlar: *oriyat, zamonaviy qissa, milliy qadriyat, shaʼn, qadr-qimmat, gʻurur, vijdon, ruhiyat, badiiy talqin.*

Аннотация. *В статье анализируется художественная интерпретация понятия чести и достоинства в современных узбекских повестях. Рассматривается связь понятия «орият» с национальными ценностями, совестью, человеческим достоинством и внутренним миром личности. Особое внимание уделяется психологическим переживаниям героев и их жизненному выбору.*

Ключевые слова: *честь, достоинство, современная повесть, национальные ценности, гордость, совесть, психология, художественная интерпретация.*

Abstract. *This article examines the artistic interpretation of honor and personal dignity in contemporary Uzbek novellas. It explores the relationship between oriyat and national values, conscience, human dignity, and individual identity. Special attention is given to characters' inner conflicts, psychological experiences, and life choices.*

Keywords: *honor, dignity, contemporary novella, national values, pride, conscience, psychology, artistic interpretation.*

Kirish

Inson maʼnaviy olamining muhim mezonlaridan biri oriyat tushunchasidir. Oriyat shaxsning oʻz shaʼni, qadr-qimmati, vijdoni va insoniy gʻururini asrashga boʻlgan intilishida namoyon boʻladi. Bu tushuncha xalqimizning milliy tafakkuri, urf-odatlari va axloqiy qarashlari bilan chambarchas bogʻliq. Shu bois oriyat masalasi oʻzbek adabiyotida qadimdan muhim mavzulardan biri boʻlib kelgan.

Zamonaviy oʻzbek qissalarida oriyat tushunchasi inson va jamiyat, shaxsiy manfaat va maʼnaviy burch, anʼana va yangicha qarashlar oʻrtasidagi munosabatlar orqali yoritiladi.

Qahramonning shaʼni va qadr-qimmatini himoya qilishi, adolatsizlikka munosabati, oʻz eʼtiqodiga sodiqligi uning xarakterini belgilovchi muhim jihatlar sifatida namoyon boʻladi.

Bugungi qissachilikda oriyat faqat tashqi xatti-harakat yoki ijtimoiy mavqe bilan belgilanmaydi. U insonning ichki dunyosi, ruhiy iztiroblari, vijdoniy tanlovi va oʻzligini anglash jarayonida ham oʻz ifodasini topadi.

Oriyat tushunchasining maʼnaviy va badiiy mohiyati

Oriyat insonning o‘z qadr-qimmatini anglash, sha’nini himoya qilish va ma’naviy mezonlariga sodiq qolish fazilatidir. U g‘urur, vijdon, nomus, iffat va insoniylik tushunchalari bilan uzviy aloqador. Biroq oriyatni oddiy kibr yoki o‘zini boshqalardan ustun qo‘yish bilan tenglashtirib bo‘lmaydi. Chunki haqiqiy oriyat insonning o‘z qadrini bilishi bilan birga, boshqalarning ham sha’ni va huquqini hurmat qilishida namoyon bo‘ladi.

Badiiy adabiyotda ushbu tushuncha qahramonning murakkab hayotiy vaziyatlardagi munosabati, qarorlari va xatti-harakatlari orqali ochiladi. Ayrim obrazlar o‘z oriyatini saqlash uchun manfaatidan voz kechadi, boshqalari esa jamiyatdagi adolatsizlik yoki nohaqlik qarshisida o‘z pozitsiyasini himoya qiladi.

Shu jihatdan oriyat qahramonning ichki ma’naviy tayanchi, uning insoniy qiyofasini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy qissalarda oriyat va inson sha’ni talqini

Zamonaviy qissalarda inson sha’ni va qadr-qimmati masalasi turli ijtimoiy-maishiy vaziyatlar bilan bog‘liq holda tasvirlanadi. Oilaviy munosabatlar, jamiyatdagi mavqe, insonlar o‘rtasidagi ishonch, adolat va mas’uliyat kabi masalalar oriyat mavzusining badiiy asosini tashkil etadi.

Ayniqsa, ayol va qizlar obrazlari bilan bog‘liq qissalarda oriyat tushunchasi alohida mazmun kasb etadi. Ayolning sha’ni, shaxsiy daxlsizligi, qadr-qimmati va jamiyatdagi o‘rni badiiy talqinning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday asarlarda qahramonning ichki kechinmalari, hayotiy sinovlarga munosabati va o‘zligini saqlab qolishga intilishi orqali oriyatning ruhiy mohiyati ochiladi.

Shuningdek, erkak qahramonlar obrazida ham oriyat mas’uliyat, vijdon, va’daga sodiqlik, oila va jamiyat oldidagi burchni anglash bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Demak, oriyat muayyan jins yoki ijtimoiy mavqega xos tushuncha emas, balki insoniy qadriyat sifatida talqin etiladi.

Oriyat va qahramon ruhiyatidagi ziddiyatlar

Badiiy asarda oriyat mavzusining ta’sirchan chiqishi ko‘p jihatdan qahramon ruhiyatidagi ziddiyatlarning qanday tasvirlanishiga bog‘liq. Inson ayrim vaziyatlarda o‘z istaklari, jamiyat talablari va vijdoniy qarashlari o‘rtasida tanlov qilishga majbur bo‘ladi. Ana shu jarayonda uning ma’naviy qiyofasi namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy qissalarda qahramonning ichki ziddiyatlari ko‘pincha quyidagi holatlarda aks etadi:

* Sha’n va manfaat to‘qnashuvi: qahramon shaxsiy foydadan ko‘ra insoniy qadr-qimmatni ustun qo‘yadi.

* Vijdon va murosa: nohaqlikka ko‘nikish yoki o‘z e’tiqodini himoya qilish o‘rtasidagi tanlov yuzaga keladi.

* Shaxs va jamiyat munosabati: qahramonning qarashlari bilan atrofdagilarning fikri o‘rtasida tafovut paydo bo‘ladi.

* Oila va shaxsiy erkinlik: oilaviy burch hamda mustaqil hayotiy qarorlar o‘rtasidagi murakkab munosabatlar yoritiladi.

Bunday vaziyatlar qahramon ruhiyatining chuqur ochilishiga xizmat qiladi. Yozuvchi uning ichki monologi, sukuti, xotiralari va dialoglari orqali oriyat bilan bog‘liq kechinmalarni badiiy ifodalaydi.

Oriyatning badiiy ifoda vositalari

Zamonaviy qissalarda oriyat mavzusini yoritishda bir qator badiiy vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ichki monolog qahramonning o‘z vijdoni bilan kechadigan ruhiy suhbatlarini ifodalab, uning ma’naviy qarashlarini ochadi.

Dialog qahramonlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar, sha’n va qadr-qimmat masalasiga munosabatni namoyon etadi.

Psixologik detal qahramonning bir qarashda oddiy tuyulgan xatti-harakati yoki sukuti orqali uning ichki iztirobini ifodalashga xizmat qiladi.

Ramziy obrazlar orqali oriyat, g‘urur, erkinlik va insoniylik kabi mavhum tushunchalar badiiy mazmun kasb etadi.

Kontrast tasvir esa oriyatli va manfaatparast, vijdonli va befarq obrazlarni qiyoslash orqali asarning g‘oyaviy ta’sirchanligini oshiradi.

Mazkur vositalar yordamida oriyat tushunchasi quruq axloqiy da’vat darajasida qolmay, qahramonning hayoti va ruhiy olamiga singib ketgan badiiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy qissachilikda oriyat mavzusining ahamiyati

Bugungi adabiy jarayonda oriyat mavzusining dolzarbligi inson qadr-qimmati, shaxsiy daxlsizlik, ma’naviy mas’uliyat va adolat masalalariga bo‘lgan e’tibor bilan belgilanadi.

Zamonaviy qissalarda insonning o‘zligini saqlashga intilishi, jamiyatdagi turli bosimlar qarshisida ma’naviy pozitsiyasini yo‘qotmasligi muhim badiiy muammolardan biri sifatida ko‘tariladi.

Bu mavzu orqali yozuvchilar o‘quvchini insoniy munosabatlar, vijdon, adolat va mas’uliyat haqida mushohada yuritishga undaydi. Oriyatning badiiy talqini esa milliy qadriyatlarning bugungi hayotdagi o‘rni va mazmunini anglashga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o‘zbek qissalarida oriyat insonning ma’naviy qiyofasi, ruhiy olami va hayotiy pozitsiyasini belgilovchi muhim badiiy tushuncha sifatida namoyon bo‘ladi. U sha’n, qadr-qimmat, vijdon, g‘urur va insoniylik kabi qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqdir.

Qahramonning oriyatini saqlash yo‘lidagi intilishi, murakkab vaziyatlardagi tanlovi va ichki kechinmalari orqali yozuvchi inson xarakterining muhim qirralarini ochib beradi. Ayniqsa, shaxs va jamiyat, an’ana va zamonaviylik, manfaat va vijdon o‘rtasidagi ziddiyatlar oriyat mavzusining badiiy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Demak, oriyat zamonaviy qissalarda nafaqat milliy-axloqiy tushuncha, balki inson ruhiyatini, uning ma’naviy mustaqilligi va qadr-qimmatini yorituvchi muhim estetik mezon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston.

3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi.
4. Do‘stmuhammad X. Tanlangan asarlar.
5. A’zam E. Tanlangan asarlar.
6. Hamdam U. Tanlangan asarlar.
7. Sulton I. Tanlangan asarlar.